

Aproximació a la toponímia de Vilalleons

Ignasi Mercader i Saavedra

Introducció

L'antic municipi de Vilalleons forma part de Sant Julià de Vilatorça, a uns cinc quilòmetres a l'est de Vic, a la comarca d'Osona. Sant Julià limita al nord amb el terme de Folgueroles, a l'oest amb el de Calldetenes i el de Santa Eugènia de Berga, a l'est amb els termes de Sant Sadurní d'Osormort i Viladrau i, finalment, al sud amb el de Taradell. A començaments del segle XIX, el municipi de Vilalleons passà a formar part de Santa Eugènia. No fou fins el 1823 que esdevingué municipi independent. I ho va ser fins els anys quaranta del segle XX quan, a causa de la considerable reducció del seu nombre d'habitants, fou annexat al terme de Sant Julià de Vilatorça. Vilalleons té una població total de poc més de dos centenars d'habitants, dels quals només una vintena els trobem en el nucli urbà. Aquest nucli està separat de la capital municipal per quatre quilòmetres de carretera asfaltada en direcció sud. Macià (2000) afirma que és en aquesta contrada on hom pot assaborir un paisatge que recull l'esperit de l'antiga Plana de Vic. De totes les edificacions del seu nucli destaca l'església de Santa Maria de Vilalleons, de bells trets romànics, on, segons Pladevall (1994), trobem els millors retaules barrocs que es conserven a la Plana de Vic.

A grans trets, el territori vilalleoní està dividit des del punt de vista orogràfic seguint un eix nord sud en dues parts ben diferenciades. Prenent la carretera com a eix divisor observem un sector occidental on predominen les planícies i els conreus, mentre que a la banda oriental del terme, el relleu arriba a cotes superiors als 800 metres d'altitud. Diversos cursos d'aigua circulen per

les rodalies de Vilalleons però d'entre tots destaquen la riera de Sant Julià, que travessa part del terme circulant de sud a nord, i el rec de Vilalleons, la traça del qual es decanta direcció oest endinsant-se en el terme de Santa Eugènia de Berga. A més d'això, com a testimonis de l'abundància d'un bé que enguany ha minvat considerablement, l'aigua, a més dels cursos fluvials existeixen nombrosos pous i fonts repartits pel territori vilalleoní.

La toponímia va íntimament lligada a la presència de l'ésser humà i, com a tal, la seva empremta en el territori es veurà reflectida en els noms de lloc. En el present article es presenta, d'una manera planera i ordenada, part de la riquesa toponímica viva de Vilalleons i la seva rodalia. En ella, des d'una perspectiva integradora, reconeixem costums de l'època, episodis històrics concrets, antigues activitats agrícoles i d'altres ja desaparegudes. Posarem un interès especial en la toponímia referent al medi físic, englobant aquí qüestions topogràfiques, fluvials i paratges en general; i entendrem la fesomia humana en un apartat diferent on s'inclouran aspectes vinculats estretament a la presència humana.

Vilalleons, probablement un topònim romà

Vilalleons es troba als peus del Montagut, al vessant nord-oest, i és el nucli de població més important del seu antic terme municipal, a dos quilòmetres del santuari de Puig-l'agulla i a deu de la capital comarcal. El topònim de Vilalleons està format pels termes *vila* i *lleons*. Resulta ingenu creure en l'existència d'aquests felins en una època pretèrita llunyana, com l'etimologia popular pot haver interpretat. El terme *vila* ve del llatí *villa*, i fa referència a una propietat o explotació rural. La *vil·la* era la casa del senyor, un hisendat propietari de la zona. Per altra banda, el terme *lleons* és una derivació del mot primitiu *leonis* (ROMEU, 1992 i COROMINES, 1997). Aquest podria ser el nom del propietari i, per tant, en el fons Vilalleons seria un antropònim. És habitual la formació de topònims de localitats a partir del nom del primer poblador. Un altre exemple proper és el cas de Sant Julià de Vilatorrada. Tot i que existeixen altres hipòtesis sobre la part determinativa del topònim, la més acceptada afirma que podria venir dels termes *torta* o *torda*, i fos el nom d'algun dels seus primers ciutadans (ROMEU, 1992). Un raonament que confirma una mica més la veracitat que Vilalleons fos un antropònim, és el fet que els únics propietaris d'una de les cases pairals properes al nucli, coneguda com la Sala, es cognomenaven Vilalleons. Aquests eren cavallers al servei del senyor de Taradell i mantingueren el cognom fins el primer terç del segle XV quan llur patrimoni s'uní al de la família Altarriba (PLADEVALL, 1994). Ultra tot això, cal recordar que el topònim *sala*, referent a poblament, al·ludeix a una edificació fortificada o protegida, palesant d'aquesta manera un grau jeràrquic superior sobre la resta de cases del territori. Podríem suposar que a prop de l'emplaçament que ocupa aquesta casa hi va haver el primer assentament humà que donà nom al

poble de Vilalleons. De fet, no gaire lluny de la Sala ens consta que antany existí una altra edificació coneguda com la Sala Vella.

Tot i aquesta explicació, existeixen altres hipòtesis. Exemple del primer cas el trobaríem en una interpretació que afirmaria que l'origen del terme *lleons* seria anterior a la instal·lació de cap assentament i que els nouvinguts l'haurien assimilat (en aquest sentit tenim notícia que Margarit, en una obra no concretada, ho esmenta). Una altra versió vincularia el terme *lleons* amb l'existència de lledoners (*Celtis australis*) (BOFARULL, 1991). Tot i que actualment no trobem gairebé cap exemplar d'aquest arbre a Vilalleons, podria haver-se'n hi pres algun com a identificador d'acord amb el Principi de Relativitat Negativa (DORION i POIRIER, 1975). De totes maneres, aquesta interpretació és dubtosa ja que el lledoner és una espècie al·lòctona, introduïda amb posterioritat en el territori.

Topònim referents a la topografia

Els topònims relacionats amb la topografia poden classificar-se segons els tipus d'accident del relleu a què es refereixen. Els puigs, turons, monts, colls, carenes o serres indiquen una deformació positiva d'aquest relleu; altres com els cingles hi afegeixen connotacions de pendent afegides. Les coves o els plans fan al·lusió, en canvi, a deformacions negatives o neutres, respectivament. Aquests termes toponímics generals porten implícita informació sobre la topografia i, juntament amb el seu determinatiu, aquesta informació es complementa amb una constant geogràfica d'aquell territori. En el cas de Vilalleons i les seves rodalies trobem *la Carena* o, també, *el Serrat* dit senzillament sense cap diferenciador, la *serra de Cal Nei*, etcètera. Una mica més a l'est i força més enèrgica en altura trobem la coneguda *carena de les Bruixes*, que s'estén des de la *cinglera de Romegats* fins els límits meridionals del terme. El seu determinatiu fa referència les activitats de bruixeria que es dugueren a terme durant el segle XVII. Existeix documentació sobre la condemna d'una dona acusada de provocar pedregades, infanticidis i participar en aquellarres i pràctiques sexuals col·lectives (COLLELDEMONT, 1994). Els colls, per una altra banda, són punts d'inflexió entre elevacions per on s'acostumava a portar els ramats i lloc de pas habitual. A Vilalleons trobem el *coll del Bruc*, el *coll del Boc*, el *collet de Romegats*, el *collet dels Camins* o *de la Creu*, la *collada del Vilar* i el *collet de l'Home Mort*, el qual ens recorda un episodi tràgic que s'interpreta popularment assegurant que un home s'hi penjà d'un pi fa qui-sap-los anys. Un altre coll gairebé desconegut és el *coll de la Vinya*. Malgrat que la seva localització és molt difusa, aquest topònim estaria situat al sud del terme. Antany era costum que cada mas tingués la seva pròpia vinya per al consum familiar. Tot i les iniciatives recents de recuperar aquest ús a la comarca, a Vilalleons només han restat els seus vestigis en topònims com el *camp de la Vinyeta*, el *serrat de la Vinya*, la *Vinyota* o l'esmentat *coll de la Vinya*. Un altre topònim interessant és el cone-

gut *cingle*—o *cinglera*— de *Romegats*, a l'est del terme municipal de Sant Julià. El terme *cingle*, que ve del llatí *cingula* i que suggereix un vessant fortament inclinat, s'adiu perfectament amb la morfologia del terreny: un espadat de roca de més de cent metres de desnivell. El terme *Romegats* ha estat entès per etimologia popular en el sentit «d'enfilat-se com els gats», en relació amb la dificultat d'ascensió pel vessant. Tot i la incertesa de l'origen del determinatiu del topònim, l'autor creu més encertada la idea d'entendre *Romegats* com una deformació del terme *romeguera*, que és una de les formes populars amb que es coneixen els esbarzers.

Per altra part tenim una sèrie de noms de lloc que es refereixen a elevacions puntuals enèrgiques que destaquen sobre els seus voltants immediats, com per exemple el *Puigdéu* (dins el terme de Sant Julià de Vilatorrada), el *puig Moltó*, el *turó de l'Enclusa*, també les *roques del Vilar*, o el *Montagut*. Aquesta darrera muntanya és la més important del terme, ja que és aquí on se situa el conegut *santuari de Puig-l'agulla*. Malgrat que popularment s'han arribat a encavalcar tots dos topònims a l'hora de referir-se a la muntanya, el *Montagut* és el nom prevalent, tot i que hom s'hi refereix directament per *Puig-l'agulla*. Sigui com sigui, aquest topònim palesa la seva morfologia: una muntanya elevada des d'on es distingeixen els voltants, amb un desnivell més o menys pronunciat i amb un cim culminant d'escassa superfície. Encara que al llarg de la seva història el nom de *Puig-l'agulla* ha canviat gràficament, el fet que s'hagi conservat en la forma actual és extraordinari, ja que fonèticament hauria transmutat fins la forma *Pujagulla*, com s'ha esdevingut en molts altres topònims afins (COROMINES, 1996).

El caràcter calcari de la roca mare de la regió ha afavorit una erosió progressiva dels sectors més exposats a l'acció de l'aigua. En ocasions aquest efecte ha provocat la formació de cavitats subterrànies naturals, i Vilalleons no és cap excepció. La majoria de topònims referits a aquesta formació natural es concentren en una àrea més o menys petita al voltant dels masos coneguts com *el Gili* i *la Vall* (aquesta última ja desapareguda físicament encara que el seu nom continua vigent per a referir-se al sector central de *la Carena*). Així trobem noms com la *cova de la Vall*, la *cova del Gili*, la *cova del Clos*, *l'avenc de Casadevall*, la *cova de Sant Miquel* o la *cova del Gegant*. Tot i aquesta abundor de noms alguns fan referència a la mateixa cavitat. Així ho creiem en el cas de la cova de Sant Miquel, ja que fou descoberta a meitat de la dècada dels seixanta per un vigatà cognomenat Clos, durant la Festa Major de Vic, d'aquí el seu nom. Donat que existeix una *cova del Clos*, la localització de la qual no hem acabat definint-la amb precisió, suposem que els noms es refereixen a la mateixa cavitat. La *cova de Sant Miquel* també és coneguda com la *cova del Gili*, de manera que la denominació de *coves del Gegant* hom l'utilitza indistintament per a totes les galeries de la zona (ROMEU, 1994).

El topònim per excel·lència que defineix una deformació neutra del relleu és *pla* o *plana*, una superfície més o menys contínua on no trobem cap depressió o elevació. A les rodalies de Vilalleons trobem aquest topònim al sector

occidental del terme, donada l'escassetat d'ondulacions del relleu. La majoria de tots ells tenen un determinatiu referent a la masia o propietari al qual van pertànyer o pertany. Trobem el *pla del Llopard*, el *pla de la Sauleda*, el *pla de les Carreres*, el *pla Llis* (repetició tautològica evident), el *pla de la Marquesa*, el *pla de la Mata* o *pla de l'Aviació*, etcètera. El *pla* o *camp de l'Aviació* és una esplanada força extensa a l'oest de la carretera de Sant Julià a Vilalleons. Durant la Guerra Civil l'exèrcit republicà aplanà aquest sector ja de per si llis, enderrocà alguna masia, establí el quarter general en una altra i construí una pista d'aterratge per a caces i petits avions de transport. En una de les cases de la vora encara es conserva gravat un escut de l'aviació republicana. De fet, en tot aquest sector hi podem trobar molts records d'aquella activitat bèl·lica ja que es conserven nombrosos refugis i polvorins, alguns dels quals de mides considerables. Els propietaris han tapiat moltes d'aquestes construccions per a evitar que se'n faci mal ús i s'acabin malmetent.

Entre l'oronímia i la hidronímia

Entre els noms de lloc referents al relleu i a les aigües existeixen topònims caracteritzats pel terme *sot*. El seu significat es troba a cavall dels dos conceptes: una fondalada, clot o vall petitona amb més o menys estretor per on acostuma a circular un curs d'aigua. A Vilalleons trobem el *sot de les Massagues* —nom poc conegut i d'origen incert—, el *sot o forat de la Por* i el *sot dels Balbs*. El *sot dels Balbs* és un topònim interessant donada la variació d'interpretacions que sobre ell es poden fer. Segons la pronúncia dels vilalleonins és conegut com *sot dels Baus* o *Bous* en comptes del nom oficial. Aquest sot està en un sector tradicional de pastoreig d'antany i, tot i que podria tractar-se d'un altre cas d'etimologia popular, podria fer referència a la presència de ramat boví que aniria a abeurar a l'aigua del sot. També s'ha observat la possibilitat que balbs vingués del llatí *valvae, valvarum*. En aquest lloc significaria «batents o fulles d'una porta» indicant una resclosa en el curs d'aigua (COROMINES, 1994). També és possible que el nom fos resultat del plural del terme *balç*, és a dir, *balços*, i que s'hagués anant transformant primer en «bauços» fins arribar a «baus» i *bous*.

Topònims referents a la presència d'aigua

Podem classificar els topònims referents a l'aigua en dos grups ben diferenciats: els que tenen una representació puntual en el territori, com les fonts, els gorgs, els llacs, pantans o estanys, i els que el recorren seguint una traça lineal ben definida, com les rieres, els rius, els torrents o els recs. Si ens centrem en el primer grup observem la gran quantitat de fonts que hi ha a Vilalleons. Sovint el determinatiu d'aquests topònims es deu al nom o renom que rebia qui la va erigir, així com també el seu ofici, com per exemple la *font d'en Candi* i la *font*

del Sastre. Altres vegades simplement es tracta de la propietat a la qual pertanyen, com la *font de Vilalleons*, la *font del Llopard*, la *font de la Mata*, la *font del Mesquí*, la *font de la Sala*, la *font de la Riera* o la *font de Casadevall*. Finalment, podem trobar d'altres casos en què darrera del determinatiu s'amaga una història que motivà el nom, com per exemple la font del Paradís, la font de l'Ànec, la font de la Serp, la font Vella, etcètera. Altres noms de fonts tenen un origen incert o difús, com la *font del Figuerol*, gairebé en el límit de l'àrea d'estudi tocant al terme municipal de Calldetenes. Sigui com sigui, els costums que antigament giraven al voltant de les fonts tenien molt poc a veure tan sols amb la necessitat de beure. Aquest és el cas de la *font de Sant Josep*, un centenar de metres al nord-oest de Vilalleons. Encara hi ha qui se'n recorda quan anar a la font era motiu d'una passejada o d'un festeig. Eren indrets de trobada, on es duïen a terme les relacions quotidianes dels vilatans. Especialment la *font de Sant Josep* és recordada com una de les que tenia l'aigua més saborosa de la contrada. Enguany, moltes d'aquestes fonts estan colgades per la vegetació i depenen només de la cura que els propietaris en vulguin tenir.

Un altre topònim interessant és el *gorg Sallent*, únic gorg a Vilalleons. Aquest salt d'aigua està situat en la part més occidental de l'àrea d'estudi, dins el terme de Santa Eugènia de Berga, a prop del casal conegut com Sala-d'heures. El terme *gorg* fa referència a un clotet en un corrent d'aigua de proporcions suficients per a què l'aigua s'entolli i alenteixi el seu curs. L'altra part del topònim, *sallent*, es refereix a una caiguda d'aigua des de certa alçada. No gaire lluny d'aquest indret, cinc-cents metres al sud de Sala-d'heures, trobem l'únic pantà de la contrada: el *pantà de Sala-d'heures*. Aquest no és més que un dipòsit d'aigua artificial de reduïdes dimensions a partir de la interrupció del rec de Vilalleons mitjançant una resclosa.

Un altre topònim gairebé desconegut i de localització difusa és el conegut com *les Fontiques*. Aquest nom podria englobar un sector ric en aigua situat a la *Carena*, pel sender de gran recorregut a mig camí entre Sant Julià de Vilatorça i el santuari de Puig-l'agulla.

Pel que fa als cursos d'aigua trobem el *rec de Vilalleons*, el *torrent de Roca Farigola*, el *torrent del Vilar*, el *rec del Mas*, el *torrent de Cànoves*, el *torrent del Llopard* i la *riera de Sant Julià de Vilatorça*. Tots ells reben el nom de la masia o nucli habitat per on passen o neixen. És difícil establir una diferència clara entre rec, torrent i riera. Dins les petites variacions jeràrquiques, el terme *rec* inclouria una funcionalitat agrícola (tot i que no necessàriament); el *torrent* estaria, quant a cabal, per sota de la *riera* alhora que aquesta ho estaria darrera del *riu*. Si filem una mica més prim en el *torrent*, a més, només hi baixaria aigua immediatament després d'un ruixat, mentre que a la *riera* hi baixaria durant un període de temps més llarg. Aquesta concepció teòrica tan abstracta moltes vegades no té una confrontació real amb el territori, és a dir, a la pràctica aquestes mínimes diferències a aquest nivell no tenen importància. És fàcil sentir anomenar un mateix curs d'aigua de més d'una manera diferent: el *rec de Vilalleons* o el *torrent de Vilalleons*. Per altra banda, la *riera de Sant Julià de Vilatorça* fou coneguda antany com a riera del Quer.

El determinatiu *quer* significa «pedra» i no és un terme estrany en el municipi. També trobem altres topònims amb aquest terme, com per exemple el *turó del Quer* (a Sant Julià de Vilatorrada) o el *bosc del Quer*. L'origen d'aquest significat el trobem en una activitat enguany desapareguda: el treball de la pedra. En el sector central de *la Carena*, al voltant de la masia coneguda com el *Bosc del Quer*, s'hi tallaven pilars de pedra. Amb aquestes enormes columnes, juntament amb uns ferros, es construïen les parres de les cases. També es feien servir de pilars a les entrades de les propietats, d'esglaons d'escala o bigues per a les parts superiors de les portes d'entrada a les cases (així ho podem veure encara a les masies conegudes com *la Riereta* o *el Mas Joan*).

Paratges i indrets en general

En aquest apartat s'inclouen els topònims referits a zones més o menys extenses amb límits poc definits, com ara els boscos. També tractarem els noms que escapen de la classificació precedent, com les creus o altres elements puntuals. En el primer cas el topònim *bosc* ens permet definir un sector on predomina una massa forestal més o menys compacta que abasta un sector de dimensions considerables. A Vilalleons la majoria de boscos porten el determinatiu del mas al qual pertanyen o tenen més a la vora. Aquest és el cas del *bosc de la Boixeda*, el *bosc del Bosc del Quer* (mas que veurem més endavant), el *bosc del Bruguer*, el *bosc de la Vall*, el *bosc de Can Rumia*, el *bosc del Gili* o el *bosc de Casadevall*. Un altre bosc, situat dins el terme de Sant Sadurn d'Osormort i Viladrau, en el límit de l'àrea estudiada, és el *bosc de la Guineu* o *de Guilles*, també anomenat com *Cau de Guilles*. En aquesta àrea força extensa, entre la casa de *Bell-lloc* i la urbanització «*Les Guillerries*», els caçadors han trobat abundants exemplars d'aquest mamífer, i d'aquí el seu nom. Al sud de l'antic terme de Vilalleons, compresa a gran trets entre el *bosc de la Boixeda*, el *Montagut* i el *coll del Vilar*, hi ha una zona boscosa coneguda pel nom *els Emprius*. Tot i que aquest topònim gairebé ha desaparegut del record dels habitants de Vilalleons és freqüent en l'onomàstica catalana. Antigament, quan encara es practicava la transhumància, *els Emprius* era un lloc habitual de pastura. Es tractava d'una propietat comuna, a l'igual que les carrerades o els passos pels ramats, on hom anava a portar el seu bestiar. Hi ha qui recorda aquest indret amb el nom de *les Solanes*, terme que faria referència a una aclarida del bosc i, per tant, seria un sector assolat. No gaire lluny dels *Emprius*, una altra zona ja conquerida pel bosc rep el nom de l'*Estellador de l'Oncle Mariano* o, simplement, l'*Estellada d'en Mariano*. Aquest topònim gairebé desaparegut té dues interpretacions: la que fa referència a l'estellada de fusta, és a dir, la fabricació d'estelles petites i uniformes; o, també, podria tractar-se d'alguna peça de fusta col·locada en una comporta a manera de resclosa per a obrir o tancar el pas de l'aigua en una sèquia o canal. Sembla clar que el sobrenom de *Mariano* determina l'encarregat de l'estellador o propietari. Un altre indret proper però de límits una mica

difusos, situat als peus del *Montagut*, allà on neix la *riera de Sant Julià*, és el conegut *Berenar de la Costa*. El terme *berenar* fa referència a la menjada que es fa a mitja tarda, mentre que el mot de *costa* indica la proximitat o propietat al mas de *la Costa*, situat a set-cents metres aproximadament de Vilalleons per la carretera que va cap a Puig-l'agulla. Un altre topònim difús i d'origen incert és el conegut per *la Rulla*. La seva localització aproximada està al cim de *la Carena*, a sobre del mas conegut com *el Bruguer*. Aquest topònim podria ésser una derivació del mot primitiu *rotllana*, en al·lusió a una clapa de bosc esclarrissada en forma de cercle. Aquest terme s'hauria transmutat seguint la fonètica en «*rutllana*» i *rutlla* fins acabar en el *rulla* actual.

Pel que fa als elements puntuals, a Vilalleons trobem una sèrie de topònims amb el terme *creu*. L'origen de tots aquests topònims pot tenir diverses interpretacions, sense allunyar-se gaire del sentit religiós com a símbol dels cristians. Una primera assenyalaria el límit de terme o propietat, com és el cas de la *creu del Montagut* o la *creu del Cucut*. Aquesta darrera, ja desapareguda, estigué situada en un sot a prop de *la Boixeda* i era una pedra amb una creu cisellada, com s'acostuma a fer amb les fites. La *creu del Cucut* és força coneguda com a nom de lloc com ho demostren algunes descripcions geogràfiques antigues com, per exemple, la de *l'Àlbum Meravella* del 1927, on es diu: «Seguint l'antic camí de Vich a Vilalleons, després d'haver passat Saladeures, es troba una pedra que la tradició popular anomena la Creu del Cucut [...]». La creu del Montagut, a la vegada que actua de límit amb Sant Sadurn d'Osormort, també és el punt més elevat del terme i, com era costum antigament, es col·locava una creu com a símbol de benedicció i protecció del municipi. Una altra versió és l'existència d'una creu en memòria d'algun esdeveniment tràgic. Aquest és el cas de la *creu de la Costa* o la *creu de la Sauleda*, a prop del mas que li dona nom, on morí un home quan bolcà el carro on anava, fa molts anys, quan portava materials de construcció cap a la casa coneguda com el Pedrús. Per últim, el mot *creu* també pot significar encreuament de camins. Amb l'afany de trobar signes divins sobre en el territori no és difícil imaginar-se la fàcil assimilació d'una cruïlla amb aquest sentit religiós. Exemple d'aquesta interpretació el trobem en el *collet de la Creu* abans esmentat, també conegut com *collet dels camins*.

Per acabar aquest apartat parlarem d'un altre topònim puntual ben localitzat. Es tracta de la coneguda *Pedra del Bolet* o *Bolet del Gegant*. Aquesta és una gran roca de més d'un metre cúbic situada molt a prop de les *coves del Gegant*, al nord oest del *Gili*. Veient-la és evident l'origen del seu nom, ja que té una forma molt semblant a la d'aquests fongs.

La fesomia humana

Donat que el nucli urbà és molt reduït en dimensions, amb només una plaça i un carrer que no disposen de cap nom específic, a continuació ens centrarem en la toponímia del poblament rural de la zona. Vilalleons té en l'actualitat un

gran nombre de masos repartits pel seu territori i tenim notícia que encara devien haver-n'hi molts més en el passat. De mica en mica, la disminució de rendiments i el seu posterior abandonament n'han fet desaparèixer molts. En alguns casos ha restat el topònim per designar el lloc on s'erigia la casa. Aquest és el cas de *la Riera*, *Ca la Llúcia* o *pins de Ca la Llúcia*, mas del *Gorg Negre*, *Cal Nei* i *la Vall*, anteriorment esmentada. A vegades, la casa, tot i estar deshabitada encara existeix sencera. Així succeeix amb *la Casilla de Romegats*, sovint coneguda simplement per *la Casilla*. Aquesta casa fou erigida per a desar eines i utilitatges dels peons que treballaven en la carretera que porta a Sant Hilari Sacalm.

En altres casos, centrant-nos ja en les masies existents, l'origen del topònim és un reflex d'algun element natural de l'emplaçament on es construí l'edificació. En aquest cas trobem referències a la vegetació com, per exemple, *la Boixeda*, *l'Omeda*, coneguda en els seus inicis també com *Can Vigila* per estar situada en un punt límit de terme, *el Bruguer*, *la Mata* o *la Sauleda*, dins el terme de Calldetenes. En el cas de *la Sauleda*, el terme podria fer referència a l'existència de salzes en l'indret, tot i que també podria tractar-se d'una transformació del terme «*soleda*», què és com s'anomena en la pronúncia pagesívola. En aquest sentit indicaria més un lloc assolellat que no pas l'existència de l'arbre caducifoli. Altres noms que destaquen per algun tret geogràfic són la casa coneguda com *el Pujol*, a prop del nucli urbà, *la Riereta* i la del *Pedrus*. L'origen d'aquest últim el podem entrellucar a mesura que ens acostem pel camí que ens hi porta. La roca nua aflora a l'exterior encatífant tota la zona de pedres de mides diverses. El terreny pedregós és ple de desnivells i la casa està construïda sobre grans blocs de margues que ixen per tot arreu. Tot i que podria tractar-se d'un cas d'etimologia popular no sembla estranya la suposició que «*pedrus*» podria tenir relació amb pedrissa o pedrís. La mateixa opinió pot servir per una altra casa anomenada *la Pedrija*, dins el terme de Sant Sadurní, i que va pertànyer als límits parroquials de l'església de Santa Maria de Vilalleons. La masia de *la Riereta*, en canvi, deu el seu nom a un petit curs fluvial que baixa per *la Carena* en direcció oest i rega llurs camps a través d'una sèquia.

D'altra banda tenim masies el topònim de les quals prové del nom del primer propietari; es tracta per tant, d'antropònims. Aquest és el cas de *la Costa*, el *Mas Joan*, *el Llopard*, la qual durant un temps també fou coneguda per *la Mugia*, *l'Eimeric* o *el Lió* (ambdós darrers dins el terme de Calldetenes). En el cas del *Lió* existeix una versió on es vincula el nom amb la ciutat francesa de Lyon (COROMINES, 1996). No obstant, en documents recuperats gairebé per casualitat de la mateixa casa hi ha citacions del Comte de Llió com antic propietari. Un altre antropònim és *la Casa Nova del Ribet*. El seu nom prové de la seva vinculació familiar amb *el Ribet*, en el terme de Sant Sadurní passat el *pont de Malafogassa*, fora de l'àrea estudiada. No és gens estrany trobar duplicacions toponímiques relativament properes referents al poblament. A mesura que venien temps de bonança i les necessitats de les explotacions feien augmentar les demandes d'espai, o quan una branca de la família s'independitzava, es cons-

truïen noves edificacions. D'aquesta manera tenim coneixement de noms com *Sabaters d'Amunt* i *Sabaters d'Avall* (dins el terme de Viladrau) o *la Carrera d'Amunt* i *la Carrera d'Avall*. Actualment només *la Carrera d'Avall* existeix i, per tant, és coneguda senzillament per *la Carrera*. L'origen del seu nom podria fer pensar en la proximitat a una via pública o «*carrer rab*» però és més probable que tingués un sentit equivalent a ruta o trajecte. Aquesta masia dona nom a una pedrera situada en les seves proximitats, *la pedrera de la Carrera*. Aquesta pedrera està actualment gestionada per la Generalitat de Catalunya. Un altre exemple el trobem en *el Gili* i *la Caseta del Gili*, separats per més d'un quilòmetre a banda i banda de la carretera. L'origen del nom és desconegut tot i que s'ha observat la forma Can Virgili en un mapa de l'any 1952 editat per la Direcció General del Instituto Geográfico y Catastral, referint-se al *Gili*, i un de 1995 publicat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya, assenyalant *la Caseta del Gili*. Pel que fa a la coneguda masia de *Casadevall*, al costat de *la Boixeda*, no tenim referències de l'existència de cap *casa d'amunt* ni tampoc cap relació amb *la Vall*. Per contra, el seu constructor tenia per cognom Casadevall, cosa que fa pensar en un altre antropònim. En el cas de *Can Basses*, *Can Pic* i *Roca Farigola*, el primer a pocs metres de Vilalleons i els altres en el vessant occidental de la serra de Cal Neï, desconexim si es tracten de cognoms, o bé, del reflex geogràfic del territori en l'establiment de les dues masies. La mateixa incertesa trobem davant *Can Goules*, *Can Saurell* (coneguda també antigament per *la Codina*) i *Can Rumia*. *Can Goules*, per la seva banda, fou coneguda altrament en el passat. A causa de la indecisió entre propietaris i constructors en una de les seves ampliacions se l'anomenà *Pensatibé* durant un temps, i així consta en la cartografia de començaments de segle. No obstant això, el terme *goules* podria ser una transformació a causa de la pronúncia pagesívola del mot *gaula* (com passa sovint amb paraules com *guarda* i *quart* que es transformen en *gorda* i *cort* respectivament). En aquest supòsit el topònim tindria un origen germànic i provindria de *walda* (COROMINES, 1995), el significat del qual desconexim.

Existeixen tres masies els noms de les quals indiquen una posició jeràrquica superior, toponímicament parlant. Són *la Sala*, l'origen de la qual ja l'hem tractat en el segon apartat, *Sala-d'heures* i *el Casal*. La primera és una gran casa senyorial amb llarga història que fou residència d'alts caps de l'exèrcit republicà durant la Guerra Civil. Va ser en aquella època que l'antiga torre medieval que encara conservava quedà malmesa per la construcció de gran nombre de refugis subterranis. El seu topònim ja indicaria, ultra la presència de la liana de la família de les araliàcies, una ferma construcció emmurallada o, el que és el mateix, un «*domus*». Pel que fa al *Casal*, situada a l'encreuament de l'Eix Transversal amb la carretera de Vilalleons, podem dir que és un terme comú arreu del territori català i que designa una construcció senyorial de certa importància. Ens consta que, antigament, *el Casal* també fou conegut per *Villa d'Heures* sense que existeixi aparentment cap connexió amb *Sala-d'heures*.

Un altre topònim interessant és el *Bosc del Quer*. Malgrat semblar l'àrea d'una massa forestal es tracta d'una masia en què es guardava el bestiar antigament i

que ara és una residència rural. El seu origen, com ja hem comentat abans, està vinculat a la fabricació de pilars de pedra per a la construcció. En el nom amb que es designen els seus voltants, el *bosc del Bosc del Quer*, no podem parlar de repetició tautològica ja que no s'ha arribat a perdre el significat. No tan clar és l'origen del mas conegut com *el Mesquí*. Aquesta casa està situada a prop del *Bosc del Quer* i, deshabitada i malmesa pel temps, és enguany un corral per al bestiar. Si prenem el nom tal com ens ha arribat podem entendre que es tractava d'una construcció mesquina, és a dir, petita, sense cap gràcia i d'escassa riquesa. De totes maneres aquesta suposició podria ser un cas d'etimologia popular. Per últim, tenim una casa de petites dimensions pertanyent a *la Boixeda*, a mig quilòmetre de Vilalleons en direcció sud. És coneguda per *Mas de la Boixeda* o, simplement, *el Mas*. En cartografia de mitjans d'aquest segle s'assenyala a la zona el turó del *Mas de Vilalleons*, però no podem confirmar la seva vigència.

Una de les edificacions que més transcendència ha donat a la història de Vilalleons és el *Santuari de Puig-l'agulla*. Adossada a la capella es construí a començaments del segle XVIII una masia, els habitants de la qual, a més de les feines habituals, s'encarregaven de tenir cura de l'ermita i dels pelegrins que s'hi atansaven. Aquesta masia no rep cap nom concret i hom s'hi refereix com *Puig-l'agulla*. Segons escriu el professor Romeu i Bisbe, la llegenda de la troballa de la imatge de la Mare de Déu de Puig-l'agulla caldria emmarcar-la dins el context de les ràtzies musulmanes en el territori a finals del segle VIII, malgrat que el primer document escrit que ens ha arribat és del segle XVI. Segons la tradició «*era l'any 793 quan un ermità de Montagut veié de nit una llum a la muntanya. Després de repetir-se la visió diverses vegades, va tenir una aparició que li indicà una cova on trobaria un gran tresor. En arribar a la cova va trobar-hi cinc lleons submisos que començaren a furgar la terra fins trobar una paret de pedra. L'ermità se n'anà sense veure-hi res més. Però, al cap de poc, una nit va tenir un somni, en el qual se li deia que tornés a mirar la cova. Aleshores, els lleons atterraren la paret i l'ermità trobà la imatge de la Mare de Déu*» (ROMEU, 1992). Després de diversos miracles les autoritats eclesiàstiques decidiren no portar-la a la capital sinó que se li construí un temple allà on va aparèixer. Segurament, qui conta la llegenda aprofità el nom de la vila per afegir la figura dels lleons i donar un caire misteriós a la narració. L'origen del nom de Vilalleons degué oblidar-se mentre s'alimentava la imaginació gràcies a la llegenda. Arribà un moment en que, per etimologia popular, s'interpretà l'origen del topònim seguint aquest relat. De totes maneres està confirmada l'existència del nom de Puig-l'agulla posterior al de Vilalleons.

Finalment, pel que fa a les cases i masies de Vilalleons, cal dir que existeixen nombroses construccions residencials més modernes els noms de les quals acostumen a ser fruit de capritxos de llurs propietaris. Aquest és el cas, i només en citarem un, de la urbanització de *Vorabosc*, al costat del *Casal*. En una reunió veïnal de fa una trentena d'anys es decidí per votació aquest nom simplement perquè està situat en un sector boscós en el vessant occidental de *la Carena*. Més usuals són noms totalment desvinculats de la geografia de Vilalleons i, per

tant, sense interès en aquest article. Juntament amb aquest inclouríem els noms comercials dels escassos establiments que podem trobar en el nucli urbà del poble. Citarem també *el Cementiri* del poble, situat en un camí just abans d'arribar al poble a mà esquerra, ja que es tracta d'un referent obligat per als habitants de Vilalleons.

Un altre element important lligat al poblament, del qual cal fer una breu explicació, és la presència del terme *camp* per designar les terres, normalment conreades, de les diverses masies del territori. Sovint llur determinatiu, com passava amb el terme *bosc*, correspon a la propietat a què pertanyen o van pertànyer en el passat. Així tenim el *camp de Can Basses*, el *camp de la Sala*, els *camp de la Costa*, els *camp de la Riera* (per designar al zona on havien estat), els *camp del Casal*, els *camp del pla de la Mata* o els *camp del Pedrús*. Altres vegades, però, s'allunyen d'aquest significat i prenen un tret característic d'allà on es troben, com per exemple el *camp de la Bassa*, el *camp de la Pedrera*, el *camp dels Solells*, el *camp de la Pineda* i, sense el terme antecedent, *la Cometa* o *la Rovira*. Aquest últim, que rebia aquest nom per un roure de grans dimensions que hi havia, ha desaparegut, afectat per la traça de l'Eix Transversal. Era al costat del *Casal*. Altres camps d'origen més incert són el *camp del Budell* i el *camp del Xepet*, dins el terme de Calldetenes i a prop del *Lió*. Si del primer en desconeixem la seva procedència, del segon podem interpretar que es tracta d'un sobrenom, segurament d'un antic propietari. Per acabar cal esmentar el *camp de la Sala*, situat just davant de *l'Omeda*. Aquest topònim, també conegut antigament com la *Plaça Reial* (PLADEVALL, 1994), designava un terreny on celebraven les reunions entre els ajuntaments de Santa Eugènia de Berga, Calldetenes i Vilalleons sobre els temes i qüestions que els afectaven.

Consideracions finals

Hem recopilat gairebé una quarantena de noms de lloc referents a algun aspecte geogràfic del territori de Vilalleons, en una superfície d'uns 10 km². Podem veure com, a la banda oriental, dominen els topònims de *carena*, *puig*, *cinglera* i *coll* que indiquen els trets més enèrgics de relleu. En canvi, a la part occidental, la més conreada, trobem la majoria de *planes*. També hem esmentat més d'una vintena de noms d'elements vinculats amb l'aigua, entre els quals destaquen els *torrents* i les *fonts*. Pel que fa als topònims que designen àrees en general n'hem recopilat vint i escaig, com les *creus* o els *boscós*. En aquest article hem tractat també vuitanta-sis noms de lloc referents al poblament, sobretot camps de conreu, cases pairals o masies. Aquesta ha estat històricament la forma com l'ésser humà ha poblat aquest territori, ja que el nucli urbà de Vilalleons mai no ha arribat a tenir una xifra gaire elevada quant a nombre d'habitants. Els noms de les cases de pagès solen anar lligats a un antropònim, és a dir, el nom d'algun propietari, o reflecteixen l'indole de l'espai on es troben pel que fa a la vegetació o el sòl, o bé tenen interpretacions singulars.

Un dels aspectes més interessants que podem extreure de la toponímia de Vilalleons és la reconstrucció d'activitats socioeconòmiques, sovint desaparegudes: la transhumància, en el cas dels *Emprius*; les caceres, com en el *Cau de Guilles*; la producció de vinya, com a *la Vinyota*; treballs sobre la pedra, amb el mas del *Bosc del Quer*, o costums lligats a les fonts d'aigua. Els noms també testimonien episodis històrics com la Guerra Civil, amb el *pla de l'Aviació*; la referència a la Mare de Déu de Puig-l'agulla i el seu santuari; l'activitat de bruixeria durant el segle XVII, en el cas de la *carena de les Bruixes*; o el mateix origen del nom de **Vilalleons**.

Finalment, a manera de conclusió, en aquest article hem volgut tractar el territori de Vilalleons i la seva rogalia des d'una perspectiva diferent. És només una lleugera pinzellada sobre una contrada plena d'història i de riqueses. Riqueses que qualsevol visitant amb un bri de sensibilitat, podrà copsar i assaborir tot admirant el seu paisatge o la seva gent. Les activitats econòmiques presents i pretèrites, els seus habitants i llur distribució, els costums antics i la seva geografia, són reflexos d'un món rural que hem observat en el mirall de la toponímia i que ens han donat un altre punt de vista sobre el territori vilalleoní.

Bibliografia

- AA.DD. (1927). «Vilalleons». A: *Àlbum Meravella. Llibre de prodigis d'art i natura*. Volum I. Barcelona: Ibérica.
- BOFARULL I TERRADES, M. (1991). *Orígens dels noms geogràfics de Catalunya*. Barcelona: Milà.
- BUSQUETS I MOLAS, E. (1987). *Els animals segons el poble*. Obra 28. Barcelona. Biblioteca Popular Catalana.
- CASANOVES I ROMEU, A. (1994). *Toponímia històrica de l'antic rodal de Sta. Maria de Vilalleons*.
- COLLELDEMONT, P. (1994). «Sant Julià de Vilatorça». *Vic i rodalies*. Suplement 2, 63-68. El Nou 9. Diputació de Girona.
- COROMINES, J. (1980-93). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. 9 volums. Enciclopèdia Catalana
- COROMINES, J. (1993-98). *Onomasticon Cataloniae*. 8 volums.
- FORTIÀ I SOLÀ, PVRE. (1916). *Nostra Senyora de Puig-l'agulla*. Vic: Imp. Geroni Portavella.
- MACIÀ, M. (2000). «La plana rural, encara». *Descobrir* [Barcelona] 28, 83-89.
- PLADEVALL I FONT, A. (1994). *Puig-l'agulla i Vilalleons*. Barcelona: Montblanc-Martín.
- ROMEU I BISBE, J. (1992). *Història de Sant Julià de Vilatorça*. Vic: Eumo Editorial.

Cartografia

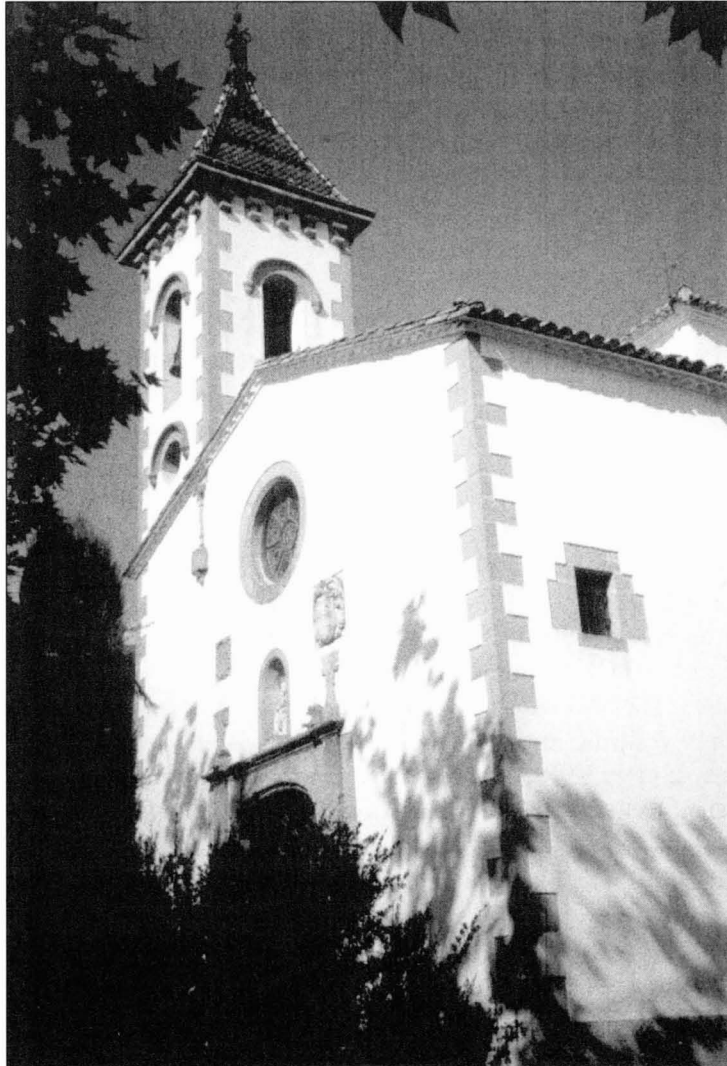
BENESSAT I BOFILL: *Carta topogràfica de Sant Julià de Vilatorrada i els seus voltants o d'entre Vich i les Guilleries*. Escala aproximada 1: 30.000 i publicat el 1905.

MAPES MUNICIPALS DELS AJUNTAMENTS DE SANT JULIÀ DE VILATORRA I CALLDETENES.

MAPES TOPOGRÀFICS 1: 25.000 I, II, III i IV corresponents al full 332.

MAPES TOPOGRÀFICS 1: 5.000 de la Madriguera, Santa Eugènia de Berga, Vilalleons i Cànoves. Corresponents al full 332.

MAPES TOPOGRÀFICS 1: 50.000 militar i civil corresponents al full 332.



L'ermita de Puig-l'agulla és una edificació cabdal en la història de Vilalleons.



El cingle de Romegats, a l'est del terme de Sant Julià de Vilatorrada, és un espadat que arriba en algun punt als cent metres de desnivell.



El puig Moltó és una elevació que ratlla el 800 metres d'altitud. Entre ella i la Casilla de Romegats trobem l'Eix Transversal.



Vista de Vilalleons des del camí que puja a Puig-l'agulla. L'església de Santa Maria de Vilalleons fou incendiada pels francesos el 1654.



El pla de l'Aviació és una planícia on es construí una petita pista d'atterratge durant la Guerra Civil.